

Hlavní správa kontrarozvědky Státní bezpečnosti 1988–1990

PROKOP TOMEK

Pod názvem II. správa Sboru národní bezpečnosti se od 1. srpna 1988 skrývala Hlavní správa kontrarozvědky Státní bezpečnosti. Tento útvar představoval poslední pokus Státní bezpečnosti o získání iniciativy v soupeření o budoucí charakter společnosti v Československu.

Jaké bylo pozadí vzniku II. správy, její podoba a úspěšnost?

S krycím názvem „II. správa“ se v historii československé Státní bezpečnosti bylo možné poprvé setkat na podzim roku 1953. Ministerstvo vnitra tehdy bylo zásadně reorganizováno podle sovětského vzoru. V jeho rámci byly zřízeny správy jako centrální součástí Státní bezpečnosti. II. správa měla na starosti boj proti zahraniční špionáži. Dne 1. ledna 1964 byla StB reorganizována a pod tento krycí název byly sloučeny i centrální správy pro vnitřní zpravodajství (III. správa MV) a pro ekonomickou kontrarozvědku (IV. správa MV). Takto vytvořený útvar se tehdy nazýval Kontrarozvědná správa MV. Jeho vznikem se projevovala tendence přenést hlavní část kontrarozvědných aktivit StB proti zahraničnímu nepříteli. Tato koncepce byla opuštěna roku 1974, kdy byla II. správa (nyní FMV) rozdělena opět na tři centrální správy: Správu kontrarozvědky pro boj s vnějším nepřítelem (II. správa FMV), Správu kontrarozvědky pro boj s vnitřním nepřítelem (X. správa FMV) a Správu kontrarozvědky pro ochranu ekonomiky (XI. správa FMV). Příčinou tohoto kroku byl postupný rozvoj občanských protirežimních aktivit, a tedy znovu položený důraz na sledování vnitřního nepřítele.

Poslední reorganizace Státní bezpečnosti v létě roku 1988 přinesla opětovné sjednocení kontrarozvědky pod krycí název „II. správa SNB“.¹ Motiv tohoto kroku se od šedesátých let lišil. Opatření bylo jednou z odpovědí KSČ i StB na zahraniční i domácí politickou situaci konce osmdesátých let minulého století.

Přeskupení a převedení odborů do jediného celku bylo jen viditelnou snahou o změnu koncepce činnosti. Cílem změny bylo zlepšení dlouhodobě slabých výsledků kontrarozvědky, systémové řešení trvajících problémů, přizpůsobení činnosti StB novým politickým skutečnostem v zahraničí i v Československu. Trvale byly nejvíce kritizovány nahodilé a okrajové výsledky StB při odhalování skutečných (nikoliv jen údajných) vyzvědačů v Československu. Bylo třeba reagovat na nové skutečnosti: na vyhlášenou „přestavbu“, na důsledky vyplývající z účasti na tzv. vídeňské následné schůzce Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě a konečně na údajnou změněnou taktiku „vnějšího i vnitřního protivníka“. Reorganizace byla jen prvním krokem: celá koncepce činnosti StB měla být změněna, a to v několika etapách: krátkodobé do r. 1990, střednědobé do roku 1993 a dlouhodobé (období po roce 1993). Až v druhé polovině roku 1990 měly být poprvé vyhodnoceny výsledky.² V neposlední řadě měla reforma přinést i úsporu pracovních sil. Byla schválena předsednictvem ÚV KSČ, kterému předložil návrh ministr vnitra Vratislav Vajnar 19. července 1988.

Státní bezpečnost se snažila „naskočit do vlaku“, ujíždějícího bez jejího vlivu neznámým směrem. Záměry byly ve skutečnosti již jen nesplnitelným přáním. Jako hlavní úkol si kontrarozvědky StB stanovila: *včasně odhalování podmínek a možností vzniku negativních jevů v naší společnosti a podílet se utajovanými formami preventivně rozkladného působení za*

¹ Centrální součástí Státní bezpečnosti nesly v letech 1953–1969 přívlástek MV – ministerstva vnitra, v letech 1969–1970 FSZS – Federální správy zpravodajské služby, v letech 1971–1979 FMV – federálního ministerstva vnitra a v letech 1979–1990 SNB – Sboru národní bezpečnosti.

² *Archiv bezpečnostních složek* (dále jen ABS), f. II. správa SNB (A 34/1), inv. j. 493; návrh koncepce činnosti Hlavní správy kontrarozvědky SNB z 24. února 1989. Operativní poradě ministra vnitra ČSSR předložil I. náměstek FMV genpor. Alojz Lorenc.



Budova Masarykových kolejí v pražských Dejvicích, ve které sídlila v 80. letech Hlavní správa kontrarozvědky StB, měla pohnutý osud již v období nacistické okupace. V rámci zásahu proti českým vysokoškolským studentům byla tato kolej 17. listopadu 1939 obsazena nacisty a její tehdejší obyvatelé byli transportováni do koncentračního tábora Sachsenhausen. Budova pak do konce války sloužila jako kasárna pro příslušníky jednotek SS. Foto: Petr Koura

využití prostředků zpravodajské práce koordinované s postupem dalších článků politického systému na jejich předcházení a eliminaci. [...] Sledovat a analyzovat vznikající nové společenské jevy, prognózovat jejich vývoj a vliv na státobezpečnostní situaci ve státě a tím za dodržení zásady včasné a objektivní informovanosti stranických, státních, hospodářských a dalších společenských orgánů vytvářet základní předpoklad pro efektivní ochranu politiky sociálního a ekonomického rozvoje společnosti a státu.³

Změna koncepce se organizačně projevila vytvářením jednotného systému řízení kontrarozvědné činnosti, efektivní koordinace a součinnosti centrály s teritoriálními útvary Státní bezpečnosti (krajskými správami a okresními odděleními), mezi liniemi kontrarozvědky, mezi kontrarozvědkou, rozvědkou a ostatními útvary SNB včetně posílení koordinace a součinnosti se „spřátelenými“ kontrarozvědkami.

Výsledkem měly být intenzivnější a podstatně ofenzivnější kontrarozvědná aktivita, lepší analyticko-informační zabezpečení, a tedy odpovídající koncepční rozhodování. Bylo pamatováno i na koncepční přípravu příslušníků pro výkon i jako kádrových rezerv pro řídicí funkce.⁴

Smyslem změn tedy nemělo být politické uvolnění. Smysl a cíl činnosti StB zůstávaly stejné: udržení monopolu moci KSČ a stávajícího společenského stavu za všech okolností.

Zřízení nové jednotné kontrarozvědky bylo vyhlášeno Rozkazem ministra vnitra ČSSR č. 12 z 22. července 1988 (Organizace FMV). Vlastní organizační podoba Hlavní správy kontrarozvědky pak byla definitivně stanovena Rozkazem náčelníka správy č. 18 až po půl roce, 15. března 1989 (Organizační řád II. správy SNB).

Úkolem této součásti Státní bezpečnosti s celorepublikovou působností byla slovníkem StB kontra-

³⁾ Tamtéž.

⁴⁾ Tamtéž; koncepce činnosti Hlavní správy kontrarozvědky – závazná směrnice z 20. srpna 1989. I. zástupci náčelníka II. S SNB pplk. JUDr. Vojtěchu Zamykalovi zaslal náčelník analytického odboru II. správy SNB pplk. ing. Miroslav Třoska.

rozvědňá činnost proti speciálním službám nepřítelů, jejichž činnost je namířena proti ČSSR, a zemím socialistického společenství. Konkrétně tedy ochrana československé ekonomiky i zájmů ekonomiky socialistických států a nově vznikajících socialistických států, se kterými bude navázána hospodářská spolupráce, ochrana státního tajemství na celém území ČSSR a konečně obrana ČSSR a zemí socialistického tábora proti vnitřnímu nepříteli a ideologické diverzi.

Náčelníku správy byly podřízeny řídicí, kontrolní a servisní skupiny, oddělení a odbory. Jeho tři zástupci pak měli rozděleno řízení operativních odborů tří linií: I. zástupce náčelníka správy řídil operativní odbory ekonomického zpravodajství (V.–VIII.), další ze zástupců operativní odbory proti vnějšímu nepříteli (I.–IV.) a poslední operativní odbory politického zpravodajství (IX.–XII.).

Kromě problematiky zahraniční špionáže, což znamenalo v praxi kontrolu a sledování zahraničních organizací a zastoupení na území ČSSR a tzv. vízových cizinců vůbec, se odbory proti vnějšímu nepříteli zabývaly i problematikou terorismu, zamezováním ilegálního převádění lidí a ochranou sovětských vojsk na území Československa. Odbory ekonomického zpravodajství se pak věnovaly kromě sledování podniků a organizací i ochraně státního tajemství. Konečně odbory politického zpravodajství měly agendu pestrou: církve, opozice, teror, letáky, mládež, školství, kultura, věda, sport, média, zahraniční ideologická diverzní centra, antisovětská centra v zahraničí, stážisté, stipendisté, ekologické a mírové hnutí...

K 1. 12. 1989 mělo být na II. správě SNB zařazeno tabulkově 662 osob, reálně jich bylo 643. Ve srovnání se stavy bývalé II., X. a XI. správy SNB to bylo skutečné snížení o 111 tabulkových míst. O dva a půl měsíce později, 15. února 1990, bylo v souvislosti s likvidací StB převedeno do zálohy pro nezařazené již jen 469 příslušníků II. správy SNB.

II. správa SNB sídlila až do jara 1990 v Thákurově ulici č. 1 v Praze 6-Dejvicích. Budovy pak byly navráceny Českému vysokému učení technickému v Praze.

Dosud nejširší sondu do činnosti II. správy SNB představuje výběr dokumentů, které publikoval Pavel Žáček ve sborníku *Securitas Imperii* č. 2 z roku 1994. Okruh známých dokumentů se od té doby podstatně nerozšířil. S pomocí souhrnných interních hodnocení kontrarozvědky lze odpovědět na otázku, jak úspěšná byla poslední reforma StB.

Slabinou reformy bylo především postavení na ideologických a rutinních stereotypech. Přesto kon-

cepce kontrarozvědky nepostrádá některé originální myšlenky. StB registrovala množství dílčích informací a signálů, ale nedokázala je vyhodnotit odpovídajícím způsobem. Problém je možno hledat v ideologicky omezeném rozhledu. StB sledovala vnějšího i vnitřního nepřítel. Snažila se zjistit a překazit jejich záměry. Nikdy nevěnovala pozornost vývoji ve strukturách komunistické moci. Podobně jako bylo pro StB prakticky nemyslitelné rozpracovávat vlastní politické zázemí – KSČ, nesledovala soustavně ani oficiální dění v „zemích socialistického společenství“, kde probíhaly děje, které výrazně ovlivňovaly situaci v Československu. Ve výročních plánech StB se téměř neobjevují informace o oficiálním politickém dění v SSSR a v dalších sovětských satelitech, snad jedině s odkazem na tamní opoziční skupiny a jejich propojení s čs. opozicí.

Jaké byly výsledky v roce 1988? Stanoveného cíle po linii vnějšího nepřítel, tedy vyšší efektivity práce, předcházení, dokumentování a eliminování „rozvědňě-podvratné a ideodiverzní činnosti“ speciálních služeb USA, NSR, Velké Británie, Francie a jejich spojenců v NATO, nebylo dosaženo, protože výsledky neodpovídaly vynaloženým silám a prostředkům. Po linii vnitřního nepřítel bylo prý *plnění hlavních úkolů závislé od vývoje politické situace*. Přes veškerá prováděná opatření v souladu s celostátním projektem „Klín“ nebylo možné zabránit *protispolečenským hromadným vystoupením antisocialistických sil u příležitosti významných výročí r. 1988*. Plně se nepodařilo zabránit ani integraci různých opozičních směrů v ČSSR. Po linii ochrany ekonomiky byly hlavní úkoly splněny.⁵

Podle plánu práce II. správy SNB na rok 1989 se v předcházejícím roce bezpečnostní situace vyvíjela údajně v souladu s prognózami: změny ve společnosti („přestavba“) jsou využívány výrazně aktivními vnějšími a vnitřními nepříteli. Ti se měli snažit *zmařit přestavbu a zneužít prohlubování socialistické demokracie k narušení stability*. StB konstatovala snahu opozice formulovat politické požadavky. Podle prognózy mělo dojít ke stupňování snah o internacionalizaci situace v Československu, o spolupráci s opozicí v MLR, PLR, NDR a SSSR. V koordinaci s „ideodiverzními a emigrantskými organizacemi“ měl vnitřní protivník pokračovat *v otevřených akcích nátlakového charakteru na území ČSSR* a k tomu se dalo očekávat *zneužití především mladé generace*. Předpokládal se i nárůst aktivit nezávislých struktur římskokatolické církve, další požadavky náboženských svobod a koordinace akcí církve a politické

⁵⁾ ABS, f. A 34/1, inv. j. 769; vyhodnocení plánu práce II. S SNB za rok 1988. Odboru analytiky a informací VOS FMV zaslal 3. února 1989 náčelník analytického odboru II. S SNB pplk. ing. Miroslav Třoska; totéž zaslal i genpor. ing. Aloji Lorenčovi.



Za perzekuci opozice v osmdesátých letech byli v říjnu 1992 odsouzeni tři bývalí funkcionáři bezpečnostního aparátu. Bývalý první náměstek ministra vnitra ČSSR ing. Alojz Lorenc, odsouzený ke čtyřem letům odnětí svobody, si jako slovenský občan po rozdělení státu trest neodpykal. Bývalý náčelník Hlavní správy kontrarozvědky Karel Vykypěl byl odsouzen ke třem a půl rokům odnětí svobody a bývalý ministr vnitra ČSSR František Kincl ke třem letům odnětí svobody. Na snímku ze soudní síně zleva Kincl, Lorenc a Vykypěl. Zdroj: ČTK/Peška Stanislav

opozice. U vnějšího nepřítele očekávala StB široké využití vznikajících podmínek pro rozvědnou činnost z legálních pozic (míněno legální monitorování procesu odzbrojení a rozšiřujících se možností cestování), propojení rozvědné a přímo podvrtné činnosti proti zřízení a ekonomice, nárůst vazby mezi vnitřním a vnějším protivníkem, a dokonce možnost legalizace opozičních skupin občanů.⁶

V dubnu 1989 komentoval ministr vnitra genpor. ing. František Kincl momentální stav reformy: *Prakticky jsme neomezili administrativní náročnost řízení, nezjednodušili rozhodovací procesy s výraznější delimitací pravomoci na nižší řídící články. [...] Přes malé zlepšení (v budování a využívání agenturních prostředků – pozn. aut.) je dalším důsledkem zdaleka ne optimální stav v získávání včasných, kvalitních, dostatečně spolehlivých a ustrčených informací o nepřátelských zámě-*

*rech. I o některých akcích protivníka z poslední doby jsme nebyli včas informováni, jako např. o přípravě podpisové akce kulturních pracovníků.*⁷

Vyhodnocení roku 1989 nebylo zřejmě již zpracováno. Ačkoliv bylo rámcově hodnocení situace StB v podstatě správné, bylo omezeno pouze na určitý výsek společnosti a ignorovalo vývoj mimo něj. Mimo jiné i proto se v posledních letech existence komunistického režimu v Československu nemohlo Státní bezpečnosti podařit zabránit neodvratnému společenskému vývoji. Ani reforma StB představovaná vznikem II. správy SNB tedy nemohla situaci zachránit.

II. správa SNB byla zrušena rozkazem ministra vnitra Richarda Sachera dne 15. února 1990. Její příslušníci byli převedeni do zálohy pro nezařazené a podrobeni prověrkám.

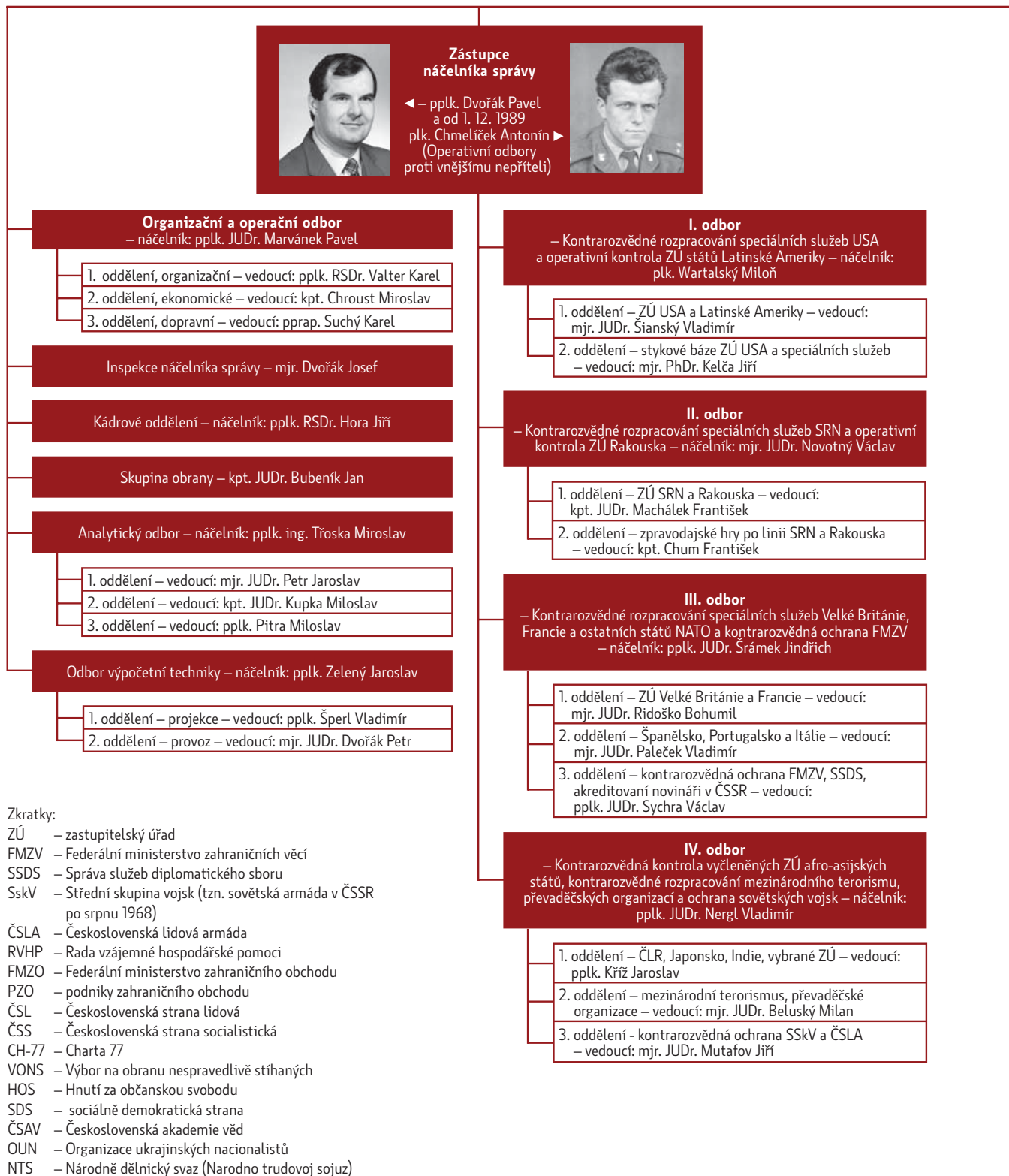
⁶⁾ Tamtéž, inv. j. 585; roční plán práce II. S SNB na rok 1989. Harmonogram úkolů vyplývajících z ročního plánu II. správy na rok 1989.

⁷⁾ Projev ministra vnitra ČSSR s. genpor. ing. Františka Kincla na slavnostním shromáždění u příležitosti 44. výročí vzniku Sboru národní bezpečnosti dne 17. dubna 1989 v aule Vysoké školy SNB.

II. správa SNB

Organizační struktura

Hlavní správy kontrarozvědky





Náčelník správy

– plk. Vykypěl Karel



I. zástupce náčelníka správy

– od 1. 1. 1989
pplk. Zamykal Vojtěch
(Operativní odbory
ekonomického
zpravodajství)



Zástupce náčelníka správy

← plk. JUDr. Josef Sámek,
od 1. 4. 1989
pplk. ing. Chovanec Miroslav
(Operativní odbory
politického zpravodajství) →



V. odbor
– Státobezpečnostní ochrana předvýrobní sféry, průmyslu
a zemědělství – náčelník: mjr. JUDr. Romža Ladislav

1. oddělení – banky, finance, plánování, výpočetní technika – mjr. JUDr. Urbánek Václav
2. oddělení – výzkum, RVHP – vedoucí: kpt. ing. Tyl Karel
3. oddělení – strojírenství, chemie, veletrhy – vedoucí: kpt. Dostál Karel
4. oddělení – zemědělsko-potravinářský komplex, stavebnictví – vedoucí: kpt. JUDr. Dvořák Karel

VI. odbor
– Státobezpečnostní ochrana FMZO, vybraných podniků PZO, organizace pro obchodní zastoupení zahraničních firem – náčelník: pplk. JUDr. Mikyska Miroslav

1. oddělení – FMZO, vybrané PZO – vedoucí: kpt. ing. Horák Jiří
2. oddělení – PZO – vedoucí: mjr. JUDr. Bazal Zdeněk
3. oddělení – zahraniční firmy a monopoly – vedoucí: mjr. Záhornáček Michal

VII. odbor
– Státobezpečnostní ochrana dopravy a spojů,
palivoenergetické základny, včetně jaderných elektráren – náčelník:
pplk. Holický Václav

1. oddělení – doprava, spoje – vedoucí: kpt. ing. Pešek Jaroslav
2. oddělení – letecká doprava – vedoucí: mjr. JUDr. Burak Peter
3. oddělení – palivo-energetická soustava – vedoucí: kpt. JUDr. Moravec Miloš

VIII. odbor
– ochrana státního, hospodářského a služebního tajemství
– náčelník: mjr. RSDr. Fidler Josef

1. oddělení – zabezpečování chodu Komise pro ochranu státního tajemství – vedoucí: pplk. ing. Záček Pavel
2. oddělení – porušování předpisů, emigranti – nositelé státního tajemství – vedoucí: mjr. ing. Fantík Vladimír
3. oddělení – úniky státního tajemství, ochrana utajovaných skutečností ústředních orgánů – vedoucí: kpt. ing. Králík Marian
4. oddělení – metodické řízení teritorií – vedoucí: mjr. Roth Jiří

IX. odbor
– Kontrarozvědná kontrola církví a náboženských společností
a kontrarozvědné rozpracování nepovolených sekt – náčelník:
od 1. 10. 1988 mjr. JUDr. Češelský Josef

1. oddělení – římskokatolická církev, tajná církev, fehole – mjr. Chvosta Josef
2. oddělení – nekatolické církve, náboženské sekty, sionismus – mjr. JUDr. Vobořil Oldřich

X. odbor
– Kontrarozvědné rozpracování nepřátelských seskupení – náčelník:
do 31. 3. 1989 pplk. ing. Chovanec Miroslav,
od 1. 4. 1989 mjr. JUDr. Zák Petr

1. oddělení – pravicové a antisocialistické síly včetně exkomunistů – mjr. JUDr. Hak František
2. oddělení – letáky, teror, kontrarozvědná ochrana ČSL, CSS, odborů – mjr. JUDr. Majtner Jaromír
3. oddělení – nezávislé iniciativy, CH-77, VONS, HOS, SDS – pplk. JUDr. Kopinec Milan

XI. odbor
– Kontrarozvědná ochrana mládeže, vědy, školství a kultury
– náčelník: mjr. Kubáček Václav,
od 1. 11. 1989 mjr. JUDr. Hájek Roman

1. oddělení – mládež – vedoucí: kpt. JUDr. Hruza Ivan
2. oddělení – vysoké školy, ČSAV – vedoucí: mjr. Břejcha Alexandr
3. oddělení – kultura, zdravotnictví – vedoucí: mjr. JUDr. Souček Milan
4. oddělení – sport, novinářství – vedoucí: mjr. JUDr. Borkovec Rudolf

XII. odbor
– Kontrarozvědné rozpracování ideodiverzních center
a emigrantských seskupení – náčelník:
pplk. JUDr. Josef Beneš, od 1. 6. 1989 pplk. Jaroslav Dvořák

1. oddělení – ideodiverzní centra – vedoucí: mjr. JUDr. Černý Josef
2. oddělení – antisovětská centra v zahraničí – OUN (Organizace ukrajinských nacionalistů), NTS (Narodno-trudovoj sojuz), maďarský a ukrajinský nacionalismus a slovenský separatismus – vedoucí: mjr. Ulč Jaromír
3. oddělení – stážiště, stipendisté, ochrana mírového a ekologického hnutí – vedoucí: mjr. JUDr. Vondruška Jaroslav